

PIRMAIS VALSTS PREZIDENTS: VAI BIJA IESPĒJAMAS ALTERNATĪVAS

Jānis Pleps ieguvis tiesību zinātņu doktora grādu tiesību teorijā un vēsturē Latvijas Universitātē (2011). Latvijas Universitātes Juridiskās fakultātes docents, Tiesību teorijas un vēstures zinātņu katedras vadītājs. Līdztekus akadēmiskajam un zinātniskajam darbam ir Valsts prezidenta Egila Levita padomnieks tiesību politikas jautājumos. Iepriekš bijis arī Satversmes tiesas tiesneša palīgs, Saeimas Juridiskā biroja juridiskais padomnieks un Valsts prezidenta Raimonda Vējoņa konstitucionālo tiesību padomnieks. Pētnieciskās intereses: Latvijas konstitucionālās tiesības un Satversme, tiesību teorija un vēsture. Regulāri publicē zinātniskus un populārzinātniskus rakstus par Latvijas konstitucionālo tiesību konceptuāliem attīstības jautājumiem un Satversmes piemērošanu. Piedalās Latvijas Nacionālās enciklopēdijas un Latvijas Republikas Satversmes komentāru sagatavošanā.

Raksturvārdi: Satversme, Valsts prezidents, Jānis Čakste, Rainis, Kārlis Ulmanis.

Ievads

Satversme¹ Latvijas Republiku nosaka kā tipisku parlamentāru republiku ar tiešās demokrātijas elementiem, kurā Valsts prezidentam atvēlēta lielākoties reprezentatīva un ceremoniāla valsts galvas loma. Centrālais valsts varas orgāns ir Saeima, kurai Satversmē piešķirtas plašas pilnvaras.² Neraugoties uz to, Valsts prezidenta institūcija un tās iespējamie pilnveidojumi izpelnījušies ārkārtīgi plašu sabiedrības un politiķu uzmanību. Jau Satversmes izstrādāšanas laikā tieši atsevišķa Valsts prezidenta amata nepieciešamība, tā ieviešanas kārtība un pilnvaru apjoms raisīja vislielākās domstarpības.³ Savukārt pēc Satversmes spēkā stāšanās gan starpkaru periodā, gan pēc valstiskās neatkarības atjaunošanas

regulāri apspriesta iespējamā Valsts prezidenta ieviešanas kārtības maiņa un pilnvaru paplašinājums.⁴

Satversmes spēkā esamības laikā Valsts prezidenta institūcija apaugusi ar vairākām leģendām, kas veido noteiktu konstitucionālo mitoloģiju un ļoti spēcīgu naratīvu sabiedrības sociālajā atmiņā. Šā raksta mērķis ir kritiski analizēt vienu no šādām leģendām, kas saistīta ar iespējamo konkurenci Jānim Čakstem kā pirmajam Valsts prezidentam. Šīs leģendas kodolu veido pieņēmums, ka Latvijas Satversmes sapulces izšķiršanās par Saeimas vēlētu Valsts prezidentu bija nejauša sakritība un ka Rainim (Jānim Pliekšānam) un Kārlim Ulmanim bija vērā ņemamas izredzes konkurēt ar Jāni Čaksti cīņā par Valsts prezidenta amatu.

Balstoties uz attiecīgā perioda normatīvajiem tiesību aktiem, preses materiāliem, kā arī memuāru literatūru un zinātnieku pētījumiem, var pietiekami pārliecinoši secināt, ka Jāņa

¹ Latvijas Republikas Satversme 1922.

² Plašāk sk. Dišlers 1928.

³ Plašāk sk. Lazdiņš 2012.

⁴ Plašāk sk. Materiāli par Valsts prezidenta institūtu 2017.

Čakstes ievēlēšana par pirmo Valsts prezidentu bija likumsakarīga. Viņa ievēlēšanu lielā mērā noteica politiskās elites vairākuma neformāla vienošanās par Valsts prezidenta ievēlēšanas kārtību jau Satversmes izstrādāšanas laikā. Visspilgtāk to apliecina pirmās Valsts prezidenta vēlēšanas 1922. gada 14. novembrī, kad oficiāli tika pieteikts tikai viens Valsts prezidenta amata kandidāts – Jānis Čakste, kurš arī tika pārliecinoši ievēlēts (“par” 92 balsis, 6 balsīm atturoties).⁵

Tautas vēlēts prezidents

Prezidents ir valsts galva jeb augstākā valsts amatpersona, kas personalizē un simbolizē valsti.⁶ Prasība pēc atsevišķa valsts galvas amata ilustrē attiecīgās politiskās kopienas valstsgribu uzturēt savu atsevišķu un neatkarīgu valstiskumu. Valsts galvas, un jo īpaši prezidenta, amata veidošana ir valststiesiska pretenzija, kas grūti ietverama politiskās autonomijas formā.⁷ Šajā ziņā vērts pievērst uzmanību Pētera Zālītes Latvijas politiskās autonomijas projektam, kurā pirmo reizi parādās ideja par Latvijas prezidenta amatu.⁸ Šis projekts Latvijas nākotnes politisko iekārtu piedāvāja maksimāli pietuvināt neatkarīgas valsts statusam.⁹

Pirmajā Latvijas pagaidu satversmē – 1918. gada 17. novembra Latvijas Tautas padomes politiskajā platformā¹⁰ – valsts galvas amats netika veidots un netika paredzētas atsevišķas valsts galvas funkcijas.¹¹ Pagaidu satversme noteica tikai Latvijas Tautas padomi un Pagaidu valdību kā koleģiālus valsts varas orgānus līdz Latvijas Satversmes sapulces vēlēšanām. Tomēr konstitucionālajā praksē izveidojās tradīcija, ka faktiski Latvijas Tautas padomes priekšsēdētājs pildīja valsts galvas

funkcijas.¹² Latvijas Tautas padomes priekšsēdētāja amatā, pašam klātneesot, vienbalsīgi atklātā balsojumā bija ievēlēts Jānis Čakste.¹³ Simboliski, ka pirmais Latvijas Tautas padomes dokuments ir paziņojums Jānim Čakstem par ievēlēšanu Latvijas Tautas padomes priekšsēdētāja amatā un uzaicinājums ierasties Rīgā.¹⁴ Šajā laikā arī sāka veidoties Jāņa Čakstes domstarpības ar Pagaidu valdības ministru prezidentu Kārli Ulmani par valsts augstākās amatpersonas statusu. Tomēr Jānis Čakste kā Latvijas Tautas padomes priekšsēdētājs sekmīgi apguva valsts galvas funkcijas un veidoja pirmās konstitucionālās tradīcijas šajā jomā.¹⁵ Saeimas priekšsēdētājs Pauls Kalniņš savā runā Saeimas sēdē savulaik īpaši atzina, ka Jānis Čakste bijis “kopš neatkarīgas Latvijas valsts nodibināšanas par valsts galvu”¹⁶.

Otrajā pagaidu satversmē – 1920. gada 1. jūnija Latvijas valsts iekārtas pagaidu noteikumos¹⁷ – normatīvi atsevišķas tipiskas valsts galvas funkcijas tika piešķirtas Latvijas Satversmes sapulces prezidentam. Kārlis Dišlers pamatoti varēja atzīmēt, ka šajā modelī Latvijas Satversmes sapulces prezidentam bija uzticēti divi amati, jo pagaidu satversmē viņam bija piešķirtas gan sapulces priekšsēdētāja, gan Valsts prezidenta funkcijas.¹⁸ Latvijas Satversmes sapulces prezidenta amatā 1920. gada 1. maijā tika ievēlēts Jānis Čakste, kurš vēlēšanās konkurēja ar Raini.¹⁹

Satversmes izstrādāšanas procesā sociāldemokrāti pārstāvēja pozīciju, ka atsevišķs Valsts prezidenta amats nav veidojams un turpināma ierastā prakse, ka prezidenta funkcijas pilda parlamenta priekšsēdētājs.²⁰ Interesanti, ka šāda pozīcija bija tuva arī Kārlim Dišleram.²¹ Tajā pašā laikā labējās partijas aizstāvēja

⁵ Latvijas Republikas Saeimas I sesijas 3. sēde 1922.

⁶ Konstitucionālo tiesību komisija 2011, 111–114.

⁷ Sal. Jellinek 1914, 733.

⁸ Zālīte 1928, 30–34.

⁹ Ceske 2019, 255–256.

¹⁰ Latvijas Tautas padomes politiskā platforma 1918, 1.

¹¹ Lazdiņš 2001, 170.

¹² Pleps et al. 2014, 181; Dimants 2019.

¹³ Latvijas valsts izsludināšana 1918, 1.

¹⁴ Kurmis 1928, 72.

¹⁵ Kalniņš 1927, 1; Valsts prezidents Jānis Čakste 1927, 162.

¹⁶ Kalniņš 1928, 94.

¹⁷ Latvijas valsts iekārtas pagaidu noteikumi 1920, 1.

¹⁸ Dišlers 1930, 73.

¹⁹ Latvijas Satversmes sapulce 1920, 1.

²⁰ Cielēns 1998, 109.

²¹ Dišlers 1920, 54.

tautas vēlētā Valsts prezidenta ideju ar plašām pilnvarām pēc t. s. Veimāras konstitūcijas²² parauga.²³ Savukārt atsevišķas demokrātiskā centra grupas bija gatavas akceptēt Saeimas vēlētu Valsts prezidentu ar lielākoties ceremoniālām un reprezentatīvām funkcijām. Nevienai no šīm grupām Latvijas Satversmes sapulcē nebija izteikts pārsvars. Satversmes komisijā, kas gatavoja Satversmes projektu, vairākums bija tautas vēlētām Valsts prezidentam. Šāds priekšlikums arī tika ietverts Latvijas Satversmes sapulces izskatīšanai nodotajā Satversmes projektā. Tomēr Latvijas Satversmes sapulcē, tai noraidot priekšlikumu par Saeimas priekšsēdētāju kā valsts galvas funkciju izpildītāju, sociāldemokrāti pievienojās demokrātiskā centra grupām un spēja nodrošināt nelielu pārsvaru Saeimas vēlētā Valsts prezidenta idejai otrā un trešā lasījuma balsojumos.²⁴

Tiesību zinātnē tradicionāli atzīts, ka šos balsojumus izšķīra nejausība, vienkārša apstākļu sakritība un atsevišķu politisko grupu elastība atrast kompromisa ceļu.²⁵ Tomēr precīzāks varētu būt traktējums par lielo konstitucionālo kompromisu, kuru raksturoja sociāldemokrātu piekrišana atsevišķam Valsts prezidenta amatam, savukārt atsevišķi labējo frakciju deputāti neuzstāja uz tautas vēlētu Valsts prezidentu.²⁶ Kompromisa mērķis bija maksimāli nodrošināties pret iespējamiem pārsteigumiem un demokrātiskas republikas apdraudējumiem. Latvijas Satversmes sapulces vairākums Satversmes tekstā mēģināja paredzēt visus nepieciešamos priekšnoteikumus, lai Valsts prezidents ir “uzticīgs sargs mūsu satversmes pamatiem” un saskaņotu “savas Valsts prezidenta tiesības ar šīs konstitūcijas garu”.²⁷ Valsts prezidenta tiesas vēlēšanas nebija paredzamas, un šāds Valsts prezidenta ievēlēšanas modelis neatbilda Latvijas Satversmes sapulces vairākuma politiskajiem centieniem.

Objektīvi raugoties, Satversmes izstrādāšanas laikā nepastāvēja pietiekami vēra ņemami priekšnoteikumi, lai Latvijas Satversmes

sapulce izšķirtos par tautas vēlētu Valsts prezidentu pēc t. s. Veimāras konstitūcijas parauga. Latvijas Satversmes sapulces vairākums konsekventi veidoja valsts iekārtu pēc parlamentāro sistēmu parauga, kurā valsts galvam nav piešķirtas reālas varas pilnvaras.²⁸ Līdzīgi arī citās mūsu reģionā tapušajās konstitūcijās notika izšķiršanās par labu parlamentārisma ar parlamenta vēlētu prezidentu (Polija, Lietuva, Somija) vai pat neveidojot atsevišķu valsts galvu (Igaunija).²⁹

Nevar noliegt, ka Satversmes sekmīgai darbībai bija svarīgas konkrētās amatpersonas, kuras varētu tikt ievēlētas attiecīgajos amatos. Latvijas Satversmes sapulces vairākums bija rezervēts pret Kārli Ulmani, kuram varētu būt bijušas labas iespējas tiešās Valsts prezidenta vēlēšanās. Galīgo balsojumu par Saeimas vēlētu Valsts prezidentu daudzi tieši traktēja kā Kārļa Ulmaņa sakāvi.³⁰

Sociāldemokrātu atbalsts demokrātiskā centra frakcijām Latvijas Satversmes sapulcē faktiski nozīmēja atbalstu drošām un paredzamām Valsts prezidenta vēlēšanām Saeimā, kurās par neapšaubāmu favorītu bija uzskatāms Jānis Čakste. Viņš arī jau bija apliecinājis sevi, pildot valsts galvas pienākumus kā Latvijas Tautas padomes priekšsēdētājs un Latvijas Satversmes sapulces prezidents.

Gana skaidra norāde uz šo Latvijas Satversmes sapulces vairākuma nostāju ietverta Likumā par Latvijas Republikas Satversmes spēkā stāšanos un ievēšanu.³¹ Tā 8. pants paredzēja speciālu neregulējumu Valsts prezidenta amata izpildīšanai pēc Satversmes spēkā stāšanās un līdz jauna Valsts prezidenta ievēlēšanai. Latvijas Satversmes sapulce noteica, ka šajos apstākļos Valsts prezidenta vietu izpilda nevis jaunievēlētais Saeimas priekšsēdētājs atbilstoši Satversmes 52. pantam, bet gan Latvijas Satversmes sapulces prezidents, lai gan Latvijas Satversmes sapulces pilnvaras būtu izbeigušās ar Saeimas sanākšanu uz pirmo sēdi. Valsts prezidenta vēlēšanu norises politiskais sagatavošanas process liecina, ka pastāvēja

²² Die Verfassung des Deutschen Reichs 1919.

²³ Bergs 1921, 1–2.

²⁴ Plašāk sk. Blūzma 2010, 141–145.

²⁵ Lazdiņš 2001, 171–172; Lazdiņš 2012, 10–11.

²⁶ Balodis 2017, 12–14.

²⁷ Kalniņš 1928, 94.

²⁸ Sal. Blanks 1966, 2.

²⁹ Plašāk sk. Dišlers 1927, 226–228.

³⁰ Cielēns 1998, 112–113.

³¹ Likums par Latvijas Republikas Satversmes spēkā stāšanos un ievēšanu 1922, 2.

plaša vienošanās par Jāni Čaksti kā pirmo Valsts prezidentu, lai izvairītos no nejausībām un atvieglotu Satversmes sekmīgu spēkā stāšanās.³² Kā to formulēja sociāldemokrāti oficiālā paziņojumā par sava kandidāta nepieteikšanu, Jānis Čakste bija uzskatāms par viņiem pieņemamāko Satversmes pildīšanai.³³

Alternatīvie kandidāti

Rainim bija politiskās ambīcijas kļūt par pirmo jaunās valsts vadītāju. Hrestomātisks ir 1919. gada 10. jūlija ieraksts viņa dienasgrāmatā: “Man ir jāizveido sava mīļā Latvija par brīvu, politiski un ekonomiski neatkarīgu valsti vēl šajā gadā, man tā jādara par pirmo pasaules nākotnes valsti, man tā jādara laimīga. Man jātop par tās pirmo prezidentu vēl šai gadā; man jātop par latviešu, krievu un eiropeiskās republikas prezidentu vēl šai gadā, man jātop par pirmo Eiropas valdnieku. Man jātop par Raini Lielo [...]”³⁴ Viņa pārliecību varēja pastiprināt triumfālā atgriešanās Latvijā pēc trimdas gadiem³⁵ un speciālie grozījumi Latvijas Satversmes sapulces vēlēšanu likumā, kas ļāva Rainim kandidēt vēlēšanās.³⁶

Savā konceptuālajā runā Latvijas Satversmes sapulcē Rainis īpaši raksturoja Valsts prezidenta lomu veidojamajā valsts iekārtā: “Laikam pieņems to vēlēto prezidentu, un mums būs ar to jārēķinās. Bet, ja tas notiek, tad viens būtu pilsonībai jāapdomā, ka ar tādu republikas prezidentu mēs, varbūt, ceļam tikai reprezentatīvu personu; varbūt, viņš būs tikai rautu varonis un auto braucējs. Varbūt, viņam būs visādas mazas funkcijas, kuras ir fīri mehāniskas. Ja prezidenta ideja tik zemu nokrīt, tad tiešām, es domāju, ka tiem, kas viņu būs ievēduši, būs vēlāk par viņu jākaunas. Tātad, ja būs vēlēts prezidents, tad pilsonībai ir jāzina mazākais tas, ka tai personai jābūt radošam garam. Ja viņam tāda gara nav, tad viņa funkcijas ir pilnīgi liekas un tās var izpildīt kurš

katrs ierēdnis. Bet, ja tāds gars pilsonībai būs, tad viņam jābūt sevišķi kulturālam garam, tad viņam jābūt nevis tai stiprai dūrei, kas tikai apspiež tautu, bet viņam jābūt tai galvai, kas var dot kulturālas mantas. Mēs kā valsts varam pastāvēt tikai tad, ja mēs esam kulturāla valsts un kulturāla valsts mēs varam būt tikai tad, ja mēs esam demokrātiska valsts.”³⁷

Sociāldemokrāti virzīja Raini kā savu kandidātu Latvijas Satversmes sapulces prezidenta vēlēšanās, tomēr Latvijas Satversmes sapulces vairākums par savu prezidentu pārliecinoši ievēlēja Jāni Čaksti (no 132 Satversmes sapulces locekļiem, kuri piedalījās balsošanā, par Jāni Čaksti balsoja 83, par Raini – 48).³⁸ Par Raini nenobalvoja pat visa sociāldemokrātu frakcija.³⁹ Rainim tas bija liels pārdzīvojums, bet šādu Latvijas Satversmes sapulces vairākuma balsojumu noteica politiskā loģika. Jānis Čakste jau bija pazīstams kā labs parlamenta darba organizators un sēžu vadītājs, kurš līdzīgu darbu bija veicis Latvijas Tautas padomē. Tāpat pilsoniskajām partijām bija pārliecinošs vairākums Latvijas Satversmes sapulcē, un tās nebija gatavas akceptēt sociāldemokrātu kā Latvijas Satversmes sapulces vadītāju.⁴⁰ Kā savās atmiņās rakstījis Fricis Menders, “kad sanāca Satversmes sapulce, Čakstes kā parlamentāriskās kopības un latviešu pilsoniskās sabiedrības reprezentanta respekts bija tik liels, ka pilsonībai nebija cita kandidāta valsts galvam kā Jānis Čakste. Mūsu kandidātam Jānim Rainim, ja arī latviešu kultūrā nesalīdzināmi augstāk stāvošam, nebija nekādu izredžu formāli nostāties Latvijas valsts priekšgalā kā tās politiskam reprezentantam”⁴¹.

Nav noliedzams, ka paši sociāldemokrāti nekad līdz galam nebija atbalstījuši Raini viņa politiskajos centienos.⁴² Sociāldemokrātiem stratēģiski izdevīgi bija atbalstīt demokrātisko centru un Jāni Čaksti kā pretvaru labējiem politiķiem un jo īpaši Kārlim Ulmanim, kuru uzskatīja par reālu demokrātijas draudu. Sociāldemokrātu līderi tradicionāli uzsvēruši,

³² Cielēns 1998, 160–161.

³³ Latvijas Republikas Saeimas I sesijas 3. sēde 1922, 32.

³⁴ Dobrovskis 2005, 565.

³⁵ Turpat, 572.

³⁶ Papildinājumi pie Satversmes sapulces vēlēšanu likuma 2. un 4. p. p. 1920, 1.

³⁷ Rainis 1993, 31.

³⁸ Latvijas Satversmes sapulce 1920, 1.

³⁹ Cielēns 1998, 97–98.

⁴⁰ Turpat.

⁴¹ Menders 1991, 3.

⁴² Dzelzītis 1965, 3.

ka allaž ir darījuši visu iespējamo, lai nodrošinātu Rainim nepieciešamo balsu vairākumu, bet tas neesot bijis iespējams.⁴³ Tomēr Fēliksa Cielēna memuāros ietvertie politisko vienošanos apraksti liecina, ka sociāldemokrāti bijuši gana piekāpīgi savās prasībās un kompromisu meklējumos.⁴⁴

Rainim kā sociāldemokrātam nebija nekādu iespēju tikt ievēlētam Valsts prezidenta amatā Saeimā, kurā vairākums bija pilsonisko partiju pārstāvjiem. Ticamākas Raina iespējas kļūt par Valsts prezidentu varēja būt tiešās vēlēšanās. Iespējams, arī šā iemesla dēļ Rainis pats aizstāvēja ideju par visas tautas vēlētu prezidentu kā Latvijas valsts galvu.⁴⁵ Tomēr sociāldemokrātu vairākums neatbalstīja šo ideju, jo tautas vēlēta Valsts prezidenta amatā savas perspektīvas redzēja arī viņu galvenais oponents Kārlis Ulmanis.⁴⁶ Faktiski Latvijas Satversmes sapulces izšķiršanās par Saeimas vēlētu Valsts prezidentu izslēdza jebkādas Raina izredzes kļūt par pirmo Valsts prezidentu pēc Satversmes spēkā stāšanās. Tieši viņa partijas biedri pēcāk bija tie, kas vienmēr lojāli nodrošināja nepieciešamo vairākumu Jānim Čakstem Valsts prezidenta vēlēšanās, novēršot jebkādu citu kandidātu iespējamību.⁴⁷

Līdzīgi kā Rainim, arī pirmajam ministru prezidentam Kārlim Ulmanim bija politiskās ambīcijas kļūt par Valsts prezidentu. Kā valdības vadītājs sarežģītajos valsts izveidošanas gados viņš vēlējās saglabāt ietekmi uz politiskajiem procesiem, savukārt viņa politiskās ambīcijas un autoritārais vadības stils provocēja konfliktus ar citiem politiķiem un radīja bažas par demokrātijas nākotni. Latvijas Satversmes sapulces nostāja pret tautas vēlētu Valsts prezidentu lielā mērā bija nostāja pret Kārli Ulmani Valsts prezidenta amatā.⁴⁸ Kārļa Ulmaņa vienīgā cerība nokļūt Valsts prezidenta amatā bija tiešas Valsts prezidenta vēlēšanas. Tomēr Satversmes izstrādāšanā viņa partija nespēja panākt Latvijas Satversmes sapulces vairākuma atbalstu tautas vēlētam Valsts prezidentam.

Latvijas Satversmes sapulces diskusijas caurstrāvo regulāras atsauces uz Kārļa Ulmaņa ambīcijām un bažas par demokrātiskās iekārtas nākotni. Balsojuma pret tautas vēlētu Valsts prezidentu rezultātus Latvijas Satversmes sapulcē komentēja ar starpsaucienu “Kārlis I pazaudēja”.⁴⁹ Pēc Satversmes spēkā stāšanās Kārlis Ulmanis atteicās no savas partijas piedāvājuma kandidēt Valsts prezidenta vēlēšanās.⁵⁰

Secinājumi

Jānim Čakstem nebija reālu politisko alternatīvu pirmajās Valsts prezidenta vēlēšanās. Lai arī Rainim un Kārlim Ulmanim bija politiskās ambīcijas kļūt par Valsts prezidentu, viņiem nebija politiski izdevīgs Saeimas vēlēta Valsts prezidenta modelis.

Latvijas Satversmes sapulces vairākuma atbalstu Saeimas vēlētam Valsts prezidentam ietekmēja arī apsvērumi par to, kurš iespējama kandidāts varētu būt vislabāk piemērots pirmā Valsts prezidenta lomai. Jāņa Čakstes politiskā autoritāte, uzticība demokrātijas idejām un sekmīgā darbība Latvijas Tautas padomes priekšsēdētāja un Latvijas Satversmes sapulces prezidenta amatā viņu padarīja par vairākumam vēlamu kandidātu.

Jāņa Čakstes īpašo statusu pēc Satversmes spēkā stāšanās normatīvi atspoguļo Latvijas Satversmes sapulces izšķiršanās Likuma par Latvijas Republikas Satversmes spēkā stāšanos un ieviešanu 8. pantā, kas viņam deva tiesības pildīt Valsts prezidenta vietu līdz pirmajam Valsts prezidenta vēlēšanām.

Satversmes izstrādāšanas laikā panāktie politiskie kompromisi un politisko spēku samērs nodrošināja Jānim Čakstem iespēju turpināt pildīt valsts galvas funkcijas jau kā pirmajam Valsts prezidentam.

Raksta pamatā ir uzstāšanās akadēmiskās vienības *Austrums* 16. A. Eiches sabiedriskajā diskusijā *Kādam jābūt Latvijas Valsts prezidentam?* LU Mazajā aulā 2018. gada 18. oktobrī.

⁴³ Menders 1989, 10.

⁴⁴ Cielēns 1998, 160–161.

⁴⁵ Dzelzītis 1965, 3.

⁴⁶ Cielēns 1998, 112.

⁴⁷ Turpat, 160–161.

⁴⁸ Turpat, 112–113.

⁴⁹ Cielava 1989, 2.

⁵⁰ Zemnicku savienība un Valsts prezidents 1922, 1.

VĒRES

- Balodis, R. (2017) Latvijas Republikas Valsts prezidenta institūts. *Latvijas Republikas Satversmes komentāri: III nodaļa. Valsts prezidents, IV nodaļa. Ministru kabinets*. Rīga : Latvijas Vēstnesis, 9–23.
- Bergs, A. (1921) Valsts prezidents. *Latvis*, 19, 1–2.
- Blanks, E. (1966) Kas Latvijai bija kopīgs ar Vācijas Veimāras satversmi? *Latvija Amerikā*, 38, 2.
- Blūzma, V. (2010) Rietumu konstitucionālo tiesību kultūras ietekme uz Latvijas Republikas Satversmes tapšanu (1920–1922). *Latvijas valstiskumam – 90: Latvijas valsts neatkarība: ideja un realizācija*. Rīga : Latvijas vēstures institūta apgāds, 2010, 129–151.
- Ceske, E. (2019) Latvijas autonomijas jautājums: no Jaunās strāvas līdz Latviešu Pagaidu nacionālajai padomei. *Varas Latvijā. No Kurzemes hercogistes līdz neatkarīgai valstij. Esejas*. Rīga : LU Akadēmiskais apgāds, 188–292.
- Cielava, V. (1989) Latvijas Republikas Satversme: vēsture un mūsdienas. *Cīņa*, 65, 2.
- Cielēns, F. (1998) *Laikmetu maiņā: atmiņas un atziņas*, 3. Stokholma : Memento.
- Die Verfassung des Deutschen Reichs (1919). Pieejams: https://www.zum.de/psm/weimar/weimar_vv.php (25.09.2019.).
- Dimants, A. (2019) Jānis Čakste. *Latvijas Nacionālā enciklopēdija*. Pieejams: <https://enciklopedija.lv/skirklis/50778> (25.09.2019.).
- Dišlers, K. (1921) Latvijas pagaidu konstitūcija: vispārīgas piezīmes. *Tieslietu Ministrijas Vēstnesis*, 2/3, 49–56.
- Dišlers, K. (1927) Tautas vai Saeimas vēlētu Valsts prezidentu? *Tautas tiesības*, 8, 225–229.
- Dišlers, K. (1928) Latvijas Republikas Satversmes attīstība. *Latvijas Republika desmit pastāvēšanas gados*. Rīga : Golts un Jurjāns, 1928, 73–75.
- Dišlers, K. (1930) *Ievads Latvijas valststiesību zinātnē*. Rīga : A. Gulbis.
- Dobrovenskis, R. (2005) *Rainis un viņa brāļi: viena dzejnieka septiņas dzīves*. Rīga: Jumava.
- Dzelzītis, K. (1965) Rainis kā ģeniāls politisks domātājs. *Londonas Avīze*, 1020, 3.
- Jellinek, G. (1914) *Allgemeine Staatslehre*. 3. Aufl. Berlin : O. Häring.
- Kalniņš, P. (1927) Paziņojums. *Valdības Vēstnesis*, 59, 1.
- Kalniņš, P. (1928) Runa svinīgā sēru sēdē 1927. g. 18. martā. Kurmis, A. (sast.) *Jānis Čakste: ilustrēts piemiņas rakstu krājums*. Rīga : Latvijas pirmā Valsts prezidenta Jāņa Čakstes piemiņas fonds, 93–94.
- Konstitucionālo tiesību komisija (2011) Par Valsts prezidenta funkcijām Latvijas parlamentārās demokrātijas sistēmas ietvaros. *Valsts prezidenta Konstitucionālo tiesību komisija. Viedokļi: 2008–2011*. Rīga : Latvijas Vēstnesis, 103–178.
- Kurmis, A. (1928) Latvijas pirmais Valsts prezidents Jānis Čakste (biogrāfiska skice). Kurmis, A. (sast.) *Jānis Čakste: Ilustrēts piemiņas rakstu krājums*. Rīga : Latvijas pirmā Valsts prezidenta Jāņa Čakstes piemiņas fonds, 5–88.
- Latvijas Republikas Saeimas I sesijas 3. sēde (1922) *Latvijas Republikas Saeimas stenogrammas: I sesija (23 sēdes) (no 1922. gada 7. novembra līdz 2913. gada 23. martam)*. Rīga : Latvijas Republikas Saeima, 27–34.
- Latvijas Republikas Satversme (1922) *Valdības Vēstnesis*, 141, 1–2.
- Latvijas Satversmes sapulce (1920) *Valdības Vēstnesis*, 99, 1.
- Latvijas Tautas padomes politiskā platforma (1918) *Pagaidu Valdības Vēstnesis*, 1, 1.
- Latvijas valsts iekārtas pagaidu noteikumi (1920) *Valdības Vēstnesis*, 123, 1.
- Latvijas valsts izsludināšana (1918) *Pagaidu Valdības Vēstnesis*, 1, 1.
- Lazdiņš, J. (2001) Valsts prezidenta institūta tapšana Latvijā. *Likums un Tiesības*, 6, 170–173.
- Lazdiņš, J. (2012) Valsts prezidenta institūta tapšana Latvijā. *Jurista Vārds*, 46, 8–14.
- Likums par Latvijas Republikas Satversmes spēkā stāšanos un ieviešanu (1922) *Valdības Vēstnesis*, 141, 2.
- Materiāli par Valsts prezidenta institūtu (2017). Pieejams: <http://www.saeima.lv/lv/par-saeimu/saeimas-darbs/deputatu-grupas/materiali-par-valsts-prezidenta-institutu/> (28.08.2019.).
- Menders, F. (1989) J. Raiņa Valsts Literatūras muzeja direktoram. *Literatūra un Māksla*, 37, 6–7, 10–11.
- Menders, F. (1991) Domas, darbi un dzīve 1903–1940. *Neatkarīgā Cīņa*, 94, 3.

- Papildinājumi pie Satversmes sapulces vēlēšanu likuma 2. un 4. p. p. (1920) *Valdības Vēstnesis*, 67, 1.
- Pleps, J.; Pastars, E.; Plakane, I. (2014) *Konstitucionālās tiesības*. Pap., pārstr. izd. Rīga : Latvijas Vēstnesis.
- Rainis (1993) *Runas un intervijas*. Rīga : Zinātne.
- Valsts prezidents Jānis Čakste miris... (1927) *Tautas tiesības*, 6, 161–162.
- Zālīte, P. (1928) *Kā Latvija tapa vai kā piepildījās tautas pašnoteikšanās ideja?* 2. pap. izd. Rīga : Valters un Rapa.
- Zemnieku savienība un Valsts prezidents (1922) *Latvis*, 352, 1.

Summary

Jānis Pleps

The First President of Latvia: Were There Possible Alternatives?

The first President of Latvia was Jānis Čakste, elected November 14th, 1922 by the Parliament (Saeima). The author of the article shows that Jānis Čakste hadn't had real alternatives for this election. The majority of the Parliament (Saeima) and also the majority of the political elite supported Jānis Čakste for the post of President.

Jānis Čakste was recognized as an authoritative statesman from the first days of the new Latvian state and also – as a strong democrat and supporter of the parliamentary democracy prescribed in the Constitution of Latvia February 15th, 1922. Kārlis Ulmanis, former first prime minister, and Rainis (Jānis Pliekšāns), famous Latvian poet, had political ambitions in the run for Presidency, but neither had the necessary votes in the Parliament (Saeima).

The majority in the Latvian Constitutional Assembly decided in favor of Jānis Čakste for the first President when they adopted the concept of parliamentary elected President in the Constitution. Both potential alternatives – Kārlis Ulmanis and Rainis – didn't have any chance to get necessary majority in the Parliament (Saeima). Decision against the people elected President was a decision for strong parliamentary system and the first President who could establish strong democratic traditions in the execution of the office. Jānis Čakste was recognized as such a statesman by the political elite of the new state.

Jānis Čakste potential leadership in the run for the Presidency was fixed by the decision of the majority of the Latvian Constitutional Assembly in Article 8 of the Law on the procedure which entered into force. This Article prescribed that Jānis Čakste as a President of the Latvian Constitutional Assembly executed duties of the President until the Parliament (Saeima) elected President for the first time.

Until the post of the President was created in the Constitution of Latvia on February 15th, 1922, Jānis Čakste therefore had acted as a head of state since the proclamation of the Republic of Latvia on November 18th, 1918. He was elected twice as a speaker of the provisional Parliaments. In November 17th, 1918 Latvian Peoples Council elected him Chairman of the Council, and on May 1st, 1920 Latvian Constitutional Assembly elected him President of this Assembly. In both positions Jānis Čakste was the highest ranking state official and executed functions typical of the head of state.